

Ingemai Larsen

Grænserne sløres

Om litteraturens sprog og identitetsskabende rolle i det lusofone Afrika

»The question is this: we as African writers have always complained about the neo-colonial economic and political relationship to Euro-America. Right. But by our continuing to write in foreign languages, paying homage to them, are we not on the cultural level continuing that neo-colonial slavish and cringing spirit? What is the difference between a politician who says Africa cannot do without imperialism and the writer who says Africa cannot do without European languages?«

Ngugi wa Thiong'o¹

Diskussionen om forholdet mellem sprog, kultur og identitet har på det afrikanske kontinent altid kunnet finde masser af næring. Siden afkoloniseringen tog fart efter Anden Verdenskrig, har adskillige afrikanske forfattere, ofte på baggrund af smertelige, personlige erfaringer, indtaget samme kritiske holdning som den ovenfor citerede kenyaner, Ngugi wa Thiong'o. Det var ham, der satte tingene på spidsen, da han i sin sidste engelsksprogede udgivelse fra 1986 erklærede aldrig mere at ville udtrykke sig på dette sprog. Desuden tilkendegav han, at brugen af engelsk blandt afrikanere måtte ses som såvel et udtryk for en billigelse af neo-koloniale tilstande som for en repressiv indstilling til afrikansk kultur generelt. Herved dannede Thiong'o front med blandt andre Frantz Fanon, en anden skarp kritiker af europæernes angiveligt mentale kolonisering, der på relativistisk vis havde plæderet for en slags organisk overlappning mellem den afrikanske forfatters verdensanskuelse og hans sprogvvalg.²

---

1. Ngugi wa Thiong'o: *Decolonising the mind; the politics of language in African literature*, London 1986, p. 103.

Denne holdning stod dog ikke uimodsagt. Således så nigerianeren Chinua Achebe på mere pragmatisk vis et potentiale i at skrive engelsk, vel at mærke et engelsk, der villigt lod sig tilpasse den enkelte forfatters kreative skaberlyst: »The price a world language must be prepared to pay is submission to many different kinds of use»³, erklærede han i 1975.

Siden er *sprogspørgsmålet* ikke blevet lettere håndterbart, selv om den tilendebragte afkolonisering har banet vejen for de enkelte nationers sproglige og kulturelle selvbestemmelse. Visse skribenter har således valgt alene at udtrykke sig på deres afrikanske modersmål – forudsat de har et sådant. Men tendensen er stadig klart den, at langt hovedparten af den afrikanske litteratur skrives på et europæisk sprog. Og på den baggrund diskuteres det stadig, om dette forhold er en illustration af den kulturelle neo-kolonialis- mes floreren, og i så fald hvilke implikationer det har for opbygningen af en etnisk og national/kontinental selvforståelse.

Hvor debatten i to-tre årtier primært udgik fra afrikanerne selv – og lå i forlængelse af negritudebevægelsen og panafrikanismens oprør mod imperialism, kolonialisme og kamp for anerkendelse – er den de seneste 10-15 år rykket over i de – vestligt dominerede – postkoloniale studiers verden. Her er den ikke blevet afsluttet, tværtimod, og det er der mange gode grunde til, ikke mindst den, at kompleksiteten af spørgsmålet gange den postkoloniale verdens diversitet gange de forskellige ideologiske paradigmer, feltets bidrag- ydere repræsenterer, til stadighed indbyder til meningsbrydninger.⁴

En del af denne postkoloniale verden er dog stort set forblevet ukommen- teret, nemlig det lusofone Afrika, det vil sige de portugisiske eks-kolonier i Afrika, som jeg i denne artikel vil fokusere på. Her har udviklingen på et tidligt tidspunkt taget en noget anden drejning end mange andre steder, og det, mener jeg, gør dem til et relevant og privilegeret sted for en slags foreløbig vurdering af – aspekter af – sprogspørgsmålet. Jeg påtænker såle- des her ikke at gennemføre en tour-de-force gennem de postkoloniale stu-

-
2. I 1967 udtrykte Fanon sig således: »To speak means to be in a position to use a certain syntax, to grasp the morphology of this or that language, but it means above all to assume a culture, to support the weight of a civilization«, Frantz Fanon: *Black Skin, White Masks*, New York 1967, pp. 17-18 (org. *Peau noire, masques blancs*, Paris 1952). Bemærk i øvrigt, at den samme principielle diskussion også foregik inden for oversættelsesvidenskaben, hvor Fanons position fandt sin parallel hos tilhængerne af den såkaldt 'stærke version' af Sapir-Whorffs tese, det vil sige i hævdelser af, at ethvert sprog repræsenterer sin helt unikke sociale realitet og følgelig ikke kan oversættes. Denne stærkt deterministiske holdning afløstes i 1980'erne af en række 'svagere' udgaver af tesen, der på forskellig vis anerkender forbindelsen mellem sprog, kultur og kognition.
  3. Chinua Achebe: »The African Writer and the English Language«, in *Morning Yet on Creation Day*, London, 1975, p. 61.
  4. For en bestemt subjektiv, men sober gennemgang af samme, se Bill Ashcroft: *Post-Colonial Transformation*, London, 2002.

dier, men at præsentere et lille udsnit af det lusofone Afrikas historie og litteratur og sætte det i forhold til den verserende diskussion.

Artiklen falder i fire dele: Indledningsvis et kort kontekstualiserende afsnit, hvor jeg samtidig søger at pege på et par af de definitions- og afgrænsningsvanskeligheder inden for det postkoloniale felt, som er særligt relevante i forhold til mit genstandsfelt. Så følger min vurdering af dén historiske kontekst, der på ret kontroversiel vis satte den videre dagsorden i denne region. Med reference til to for regionen repræsentative værker, mozambikaneren Mia Coutos *Søvnægengerland* og angoleneren José Eduardo Agualusas *Slørede Grænser*, vil jeg endelig vise, hvordan identitets- og sprogsprogsområdet hos disse forfattere artikuleres, hvorefter jeg runder af.

De portugisiske eks-kolonier omfatter Mozambique, Angola, Guinea-Bissau, Kap Verde, den lille ø-stat São Tomé og Príncipe og endelig Østtimor – alle unge nationer, som på forskellig vis stadig har tæt forbindelse til den gamle kolonimagt. Med Brasilien, der løsrev sig fra Portugal i 1822, forholder det sig anderledes, både hvad angår omverdenens kendskab til nationen og relationen til den gamle metropol. Denne dominerende sydamerikanske nation har for længst skåret navlestrengen til Portugal over og kan uproblematisk fremvise en autonom og distinkt kultur. Det gælder også den sproglige dimension: Brasilien er prototypen på en settler-koloni; brasilianerne er altså vokset op med det portugisiske sprog og har med tiden tilført det en særegen og umiskendelig lokal prosodi, syntaks og terminologi.

Denne nation eksemplificerer dermed en af de postkoloniale studiers mest frekvente diskussioner. Hvornår afsluttes det postkoloniale, for så vidt det indebærer en form for afhængighed af den gamle kolonimagt? – kan man med tanke på Brasilien spørge, mens de afrikanske besiddelser illustrerer spørgsmålet vedrørende koloniseringens indledning:

Kolonisering efter ca. 1500, det vil sige efter, at portugiserne indledte deres og dermed Europas maritime ekspansion, er traditionelt blevet defineret som det at overtage andres territorium og ressourcer, udnytte deres arbejdskraft og intervenere i det eksisterende politiske og kulturelle system.⁵ Set i et formelt perspektiv indledtes kolonitiden i Angola i 1482 og i Mozambique i 1498 med henholdsvis Diogo Cãos ankomst til Congoflodens munding og Vasco da Gamas indsejling ved øen Mozambique og den efterfølgende oprettelse af handelsstationer. Og den endte i 1975, hvor begge nationer opnåede selvstændighed. Det er naturligvis i kraft af slavehandlen, at udnyt-

---

5. Ania Loomba: *Colonialism/Postcolonialism*, London/New York 1998, p. 6.

telsen af arbejdskraften og den for stedse uoprettelige intervention i den eksisterende samfundsorden foregår.

Kræver vi af kolonialismetermen, at den også omfatter en eksplicit politik for og teori om kolonialisme, indledtes koloniseringen af omtalte nationer først i slutningen af 1800-tallet, hvor en egentlig politik for disse områder blev formuleret i Lissabon. Indtil Berlinerkonferencens (1884) krav om effektiv besættelse havde portugiserne nemlig kun befundet sig ved kysten og drevet handel og var kun i meget begrænset omfang trængt længere ind i landområderne.

Anskuet i et tredje, kulturelt og diskursivt defineret, perspektiv, er det først for alvor relevant at tale om kolonisering med implementeringen af premierminister og diktator António Salazars *Acto Colonial* i 1933. Det er med denne art forfatning for kolonierne, at et stærkt ideologisk fremstød i kulturel-symbolisk henseende indledes, tydeligst reflekteret i assimileringens begrebs indførelse og i den efterfølgende omdøbelse af kolonierne til 'oversøiske provinser'.⁶

Den geografiske afgrænsning udgør et andet diskutabelt punkt. I takt med den diskursanalytiske tilgangs indpas i kulturstudierne og en gradvis konsensus om kulturens dynamiske karakter og transformationspotentialer, er genstandsfeltet, jf. Ania Loomba, kommet til at omfatte både kolonimagt og koloni:

»Postcolonial studies have shown that both the 'metropolis' and the 'colony' were deeply altered by the colonial process. *Both* of them are, accordingly, also restructured by decolonisation. This of course does not mean that both are postcolonial *in the same way*»⁷.

Endelig fortolkes postkoloniale studier af en række forskere som studiet af de globale forhold efter kolonitidens ophør. Faren ved denne betragtningsmåde er naturligvis, at studierne herved mister deres oprindelige 'kontra-hegemoniske' fokus. Men samtidig er det klart, at postkoloniale studier og teorier om globalisering i stigende grad perspektiverer hinanden, hvilket eksempelvis kommer frem i forbindelse med diskussionen om, hvilken status engelsk bør have i forhold til portugisisk i Mozambique.

Som Loomba anfører, foregår den kulturelle påvirkning mellem moderland og eks-koloni i en vekselvirkning, uden at det dog medfører, at de to er postkoloniale på samme vis. Den oprindelige socio-økonomiske magtbalance

---

6. Se nærmere Ingemai Larsen: »Det my(s)tiske fædreland, historien om historien om Portugal«, in *Den Jyske Historiker*, Århus 2001, pp. 155-161.

7. Ania Loomba: *Colonialism/Postcolonialism*, London/New York 1998, p. 19.

er, når vi taler eks-kolonier, der har opnået selvstændighed efter 2. verdenskrig, i det store og hele forblevet uændret, og den kulturelle påvirkning, som er tilflydt moderlandet fra eks-kolonien, har ikke truet den gamle kolonimagts eksisterende kultur, om end der er sket betydelig udvikling i denne henseende. Det europæiske hegemoni regerer imidlertid ikke konsekvent i forhold til de ældre eks-kolonier – hvilket er et forhold som af og til overses. Den kulturelle transformationsproces, der som tidligere nævnt har fundet sted i Brasilien (og i andre settler-kolonier, naturligvis ikke mindst USA), og som har dannet grundlaget for opbygningen af en national selvforståelse, har været af så gennemgribende og ‘succesrig’ karakter, at man i tilfældet Portugal-Brasilien med en vis ret kunne hævde den brasilianske kulturs højere status i forhold til moderlandets.⁸ Benævnelsen af Brasilien som postkolonial nation kunne let tilsløre denne hierarkisk relaterede omstændighed.

Andre indre forskelle kan ligeledes sløres. I kreolersamfund lever hvide og kreolere i stærkt klassesdelte samfund og under forhold, som for underklassens vedkommende har karakter af koloniale forhold. Og i Latinamerika skabte eliten i sin tid uafhængige nationer, der hvilede på europæiske værdier, hvilket også skete i en række afrikanske nationer, hvor nye regimer ukritisk videreførte dele af kolonitidens strukturer. Dette var således tilfældet i Mozambique, hvor oprørsbevægelsernes sprogpolitik og bekæmpelse af traditionelle samfundsstrukturer lå i direkte forlængelse af kolonimagtens.

Som det fremgår af ovenstående eksempler, er de geografiske og epokale uklarheder vævet sammen med en epistemologisk defineret overvejelse, og på lige fod med andre videnskabsgrene har også de postkoloniale studier været skueplads for en diskussion om forholdet til poststrukturalismens historieteori. I deres referentialitet svinger de ‘post’-definerede ismer mellem at pege på det sociale/materielle og repræsentationerne/diskurserne, og kan på den måde siges begge at være børn af den sproglige vending.⁹ Få vil i dag være grundlæggende uenige i en definition af det postkoloniale, der omfatter begge dimensioner, som her formuleret af Bill Ashcroft:

»[P]ostcolonial discourse is the discourse of the colonized, which begins with colonization and doesn’t stop when the colonizers go home. The postcolonial is not a chronological period but a range of material conditions and a rhizomic pattern of discursive struggles, ways of contending with specific forms of colonial oppression«.¹⁰

-
8. Jeg refererer her til, hvordan brasiliansk kultur i lange perioder har været genstand for mere positiv opmærksomhed end portugisisk, uden at det siger noget om det berettigede heri.
  9. Ato Quayson: »Postcolonialism and postmodernism«, in Henry Schwarz et al. (ed.): *A Companion to Postcolonial Studies*, Cambridge, Mass. 2000, p. 88.

Listen af forbehold over for de postkoloniale studier er længere end her skitseret, og skal i denne omgang rundes af med ét, der ikke er af primært akademisk, men etisk karakter: Endskønt Henry Schwarz (blandt mange andre) har understreget, at postkoloniale studier »is not a merely theory of knowledge but a ‘theoretical practice’, a transformation of knowledge from static disciplinary competence to activist intervention«, og at »postcolonial studies at its best changes the world providing interpretation that have practical consequences«¹¹ – modsvares disse intentioner langt fra altid af taknemmelighed fra de mennesker, hvis levevilkår sættes under videnskabelig lup. Efter Jace Weavers mening er det et overvældende problem, at så megen forskning udføres af de gamle kolonimagters efterkommere – og ikke af de (post)koloniserede selv. For derved svækkes det politiske projekt, som burde være feltets politisk-emancipatoriske legitimering: »Often postcolonial writing seems oddly detached when discussing indigenous peoples and their lives. It often displays (...) the same sense of patronizing care reflected by those in the dominant Western culture«¹². Weavers position kan sagtens kritiseres, men hans bemærkning om den patroniserende omsorg er afgjort værd at have in mente i forbindelse med en diskussion af sprogspørgsmålet.

Sprogspørgsmålet i det lusofone Afrika

Da portugiserne i 1975, ovenpå 12 års kolonikrig og en revolution vendt mod 48 års diktatur, endelig anerkendte deres afrikanske koloniers ret til selvstændighed, havde kun en diminutiv del af befolkningen i de førnævnte lande et kendskab til portugisisk, der rakte ud over det helt elementære. De, som faktisk mestrede sproget, var at finde blandt en storbyelite, hvorfra også langt hovedparten af forfatterne kom, forfattere som næsten alle var politisk aktive i kolonikrigens år, og som havde anvendt deres *poesia de combate/kamplyrik* som et ideologisk og mobiliserende våben i kampen mod overmagten – uanset at denne kamp måtte udkæmpes på fjendens sprog. At kampen måtte føres på fjendens sprog skyldtes, at hovedparten af de samme forfattere og intellektuelle var uddannet i Lissabon eller havde portugisisk baggrund,¹³ og at portugisisk derfor var deres ‘lingua franca’.

Efter selvstændigheden måtte man forvente et opgør med al portugisisk indflydelse, herunder den sproglige, men et sådant indtraf ikke – og det er

---

10. Bill Ashcroft: *Post-colonial Transformation*, London 2001, p. 12.

11. Henry Schwarz: »Introduction«, in Henry Schwarz et al. (ed.): *A Companion to Postcolonial Studies*, Cambridge, Mass. 2000, p. 4.

12. Jace Weaver: »Indigenoussness and Indigeneity«, in Henry Schwarz et al. (ed.): *A Companion to Postcolonial Studies*, Cambridge, Mass. 2000, p. 224.

her det interessante og ret kontroversielle i det luso-afrikanske tilfælde består. For nok havde det portugisiske sprog i årtier fungeret som et stratificerende og repressivt redskab, idet ret til statsborgerskab, social mobilitet etc. blandt andet afhang af sprogkunderskaber, og nok havde selvstændigheden krævet 12 års rædselsfuld kolonikrig. At man desuden befandt sig midt i den kolde krig, der som bekendt i allerhøjeste grad også blev ført på det afrikanske kontinent, gjorde, at man udmærket var klar over det kontroversielle i at overtage de tidligere magthaveres sprog; den statslige anerkendelse af portugisisk som officielt sprog kunne meget let blive betragtet som en slags frivillig accept af neo-koloniale tilstande.

Men i hverken Angola eller Mozambique fulgte ræsonnementet denne logik. Fra den berømte oprørsleder Amílcar Cabral, for hvem ophøjelsen af den afrikanske kultur var af største betydning, lød det kort efter kolonikrigens ophør, at »portugisisk er noget af det bedste, portugiserne har efterladt os«, og den meget betydningsfulde forfatter, angoleneren Luandino Vieira, udtalte at, »det portugisiske sprog er et krigstrofæ,«¹⁴ og dette udsagn var i al sin tvetydighed meget rammende for vurderingen af situationen. I Angola og Mozambique med deres enorme sproglige diversitet udgjorde det portugisiske sprog på én gang et vehikel for en mulig kommunikation mellem de etniske grupper og en barriere for en revalorisering af de lokale sprog. For så vidt angår Mozambique valgte oprørsbevægelsen, der snart blev omdannet til (regerings)parti, imidlertid uden forudgående diskussion at indføre portugisisk som officielt sprog og dermed at negligere hensynet til lokalsprogenes kulturbærende og identitetsskabende egenskaber. Denne holdning gik i spænd med partiets generelle modstand mod tribalisme og andre former for traditionelle, etnisk definerede samfundsstrukturer.

Med andre ord blev udfaldet, at man på et overordnet ideologisk niveau valgte marxisme-leninismen *til*, samtidig med at man valgte truslerne (ikke mindst fremsat af samme marxisme) om kulturel-sproglig neo-kolonialisme *fra*. Mozambiques præsident i de mest dogmatiske år, Samora Machel, udtrykte det således, at det eneste fælles sprog mozambikanerne havde haft i

---

13. At så mange forfattere har portugisisk baggrund, kan forklares med henvisning til den politiske situation i Portugal under kolonikrigen. Som sønner af en hvid emigrant/kolonist-underklasse sluttede de socialistisk indstillede unge sig til de indfødte intellektuelle og kæmpede både for selvstændighed og imod fascisme. For mange var tilhørsforholdet til kolonierne blevet så stærkt, at de valgte at blive efter 1975.

14. Luandino Vieira, søn af portugisiske kolonister, var selv en fabelagtig kreativ forfatter. Hans hovedværk *Luuanda* fra 1964 er skrevet under et fængselsophold og bryder fuldstændig med det kontinentalportugisiske sprogs normer, hvorfor det også blev fordømt af Salazarregimet. I *Luuanda* blomstrer et sprog, der udfordrede det sproglige hegemoni, udtrykte politisk solidaritet gennem nedskrivningen af de marginaleredes sprog og desuden holdt den æstetisk-litterære fane endog meget højt.

kolonitiden, det, som havde undertrykt dem, nu skulle til at spille en ny rolle.¹⁵

Machel formulerede også meget præcist alle de pragmatisk og politisk definerede fordele, der tilsyneladende lå i at gøre portugisisk til officielt sprog: det skulle nedbryde sociale barrierer, sikre den nationale enhed, udbrede kendskabet til de revolutionære værdier og overhovedet gøre mozambikanerne i stand til at kommunikere sammen og på tværs af grænserne.¹⁶

Hvad enten denne målsætning var realistisk eller ej, og det var den på mange måder ikke, lå forskellen mellem de portugisiske eks-kolonier og mange andre eks-kolonier hermed i, at man hos førstnævnte tog de gamle magthaveres sprog til sig med en positiv attitude, med veldefinerede hensigter, uden ønske om på sigt at ophæve et eget, regionalt sprog til officielt sprog og uden at bekymre sig om neo-koloniale tilstande i sproglig forstand.

Hvordan forholdt forfatterne og de intellektuelle sig så til denne politik? De fleste var af gode grunde enige, da de som nævnt selv var en del af den politiske elite. Om mindretallet, der var tvunget til at følge den politik, som regeringen dikterede, ved man endnu ikke ret meget. Igen hvad angår Mozambique, alfabetiserede man op igennem 70'erne og 80'erne med større eller mindre billigelse hundredetusinder af mennesker, og i dag er situationen den, at hovedparten af befolkningen forstår og taler portugisisk (med store variationer mellem by og land).¹⁷

I 90'erne blev det efterhånden muligt at diskutere kulturpolitik og udover forsigtigt at kritisere 70'ernes politik for den pris, den havde – grov undertrykkelse af stammesprogene og -kulturerne – kom debatten først og fremmest til at dreje sig om, og gør det stadig, i hvilken grad den gamle kolo-

---

15. Samora Machel, 1979, cit. in Gregório Firmino: *Nation-Statehood and Linguistic Diversity in the Post-Colony: The Case of Portuguese and Indigenous Languages in Mozambique*, Maputo 2002, p. 13. Min parafrase. Bemærk således, at der aldrig har været tendenser til, som Léopold Senghor gjorde det i forhold til fransk, på idylliserende vis at hylde det portugisiske sprog. (jvf. Lisbeth Verstraete Hansens artikel i dette nummer af *K&K*). Holdningen har været helt igennem pragmatisk.

16. Se nærmere Ingemai Larsen: »O império português responde por escrito ou *estamos numa nice* – sobre a situação luso-africana na perspectiva dos estudos de pós-colonialismo, in *Folha de Linguística e Literatura*, Maputo 2003, pp. 8-13.

17. Jeg omtaler kun Mozambique, fordi det primært er her muligheden for at skabe rum til en debat, der er nået ud over nationens grænser, har været til stede. I begyndelsen af 90'erne indgik Frelimo og Renamo en fredsaf tale, herefter afholdtes de første frie valg, og den politiske stabilitet indfandt sig. Som et resultat af kritikken og debatten og som følge af det ændrede ideologiske klima er en ny sprogpolitik nu lanceret: Regeringen har åbent udtalt, at den tog fejl, da den antog, at brugen af kun ét sprog ville sikre den nationale enhed, og diverse initiativer er nu taget i retning af at fremme de mange regionale bantusprog, samtidig med at portugisisk vedbliver at være det officielle sprog. I Angola stod borgerkrigen på indtil 2002 og overskyggede stort set alt andet.

nimagts sprog kan og bør *naturaliseres* samt om den rolle, den mundtligt overleverede fortælling kan spille i opbygningen af en skriftlig litteratur.

Men den drejer sig i stigende grad også om kunstnerisk og personlig selvforståelse – og det er netop her, vil jeg mene, i sammenstødet mellem disse tre niveauer, det politisk-ideologiske, det bredere kulturhistoriske og det individuelle, at diskussionen står i dag. Dette stemmer rimeligt overens med, hvad litteratur- og postkolonialismeforskeren Patrick Chabal, der specifikt refererer til det lusofone Afrika, har iagttaget. Han skitserer forfatternes positioner således:¹⁸

Én gruppe forfattere står som eksponenter for en ‘oprindelig’ skrivestil. Hermed menes en stil, der søger at lade det portugisiske sprogs syntaks, grammatik og vokabular tilpasse sig og reflektere den oprindelige mundtlige (cirkulære) fortælletradition.

Andre forfattere stiler primært mod at skabe et moderne, dagligdags og identificerbart angolansk/mozambikansk portugisisk, men uden at bryde med den vestlige verdens konventionelle narrative princip. Begge disse grupper står hermed som fortalere for en slags lingvistisk hybridisme, men for sidstnævntes vedkommende er indoptagelsen af den traditionelle afrikanske litteraturs narrative princip af mindre betydning.

Endelig træder en tredje gruppe frem som repræsentanter for en mere universalistisk holdning. Frem for at se sig selv i forhold til en national eller afrikansk tradition definerer de sig i forhold til en universel litteraturhistorie. Tilsvarende udtrykker de sig i det store og hele på standardportugisisk og i overensstemmelse med ovennævnte vestlige (lineære) fortælleprincip.

Chabal understreger, at han kun har tegnet en råskitse, der dækker over en kompleks udviklingsproces, som afrikansk litteratur har gennemlevet, og som stadig foregår. Således kan forfatteren José Eduardo Agualusa fra Angola efter min vurdering ses som en typisk eksponent for den universalistiske holdning, mens Mia Couto fra Mozambique synes at placere sig midt imellem de to førstnævnte strategier.

Skitsen må i øvrigt ikke forlede til at tro, at kontinentets litteratur kan analyseres ud fra det polære begrebspar tradition-modernitet. En sådan dikotomisering ville indebære, at tradition blev anset for at være modernitetens ‘bagside’ og ikke, at der i enhver kultur konstant foregår et samspil mellem de to, et samspil, der så at sige moderniserer traditionen.

---

18. Patrick Chabal: *The Post-Colonial Literature of Lusophone Africa*, Illinois 1996, pp. 11-12.

Sprog og identitet i Slørede Grænser og Søvnge- gerland

Det gælder både for Mia Couto og José Eduardo Agualusa, at de er i fyrrene, er af portugisisk (hvid) herkomst, og at de er født og opvokset i kolonierne. Hermed har de en radikalt anden sproglig og uddannelsesmæssig baggrund end langt hovedparten af deres landsmænd, men ikke grundlæggende forskellig fra mange andre forfatterkolleger. Men netop den omstændighed at de har portugisisk baggrund, giver, ikke overraskende, anledning til spændinger og diskussioner vedrørende deres værkers værdi som bidrag til en national identitet.

José Eduardo Agualusa, der kommer fra Angolas næststørste by, Huambo, men som under borgerkrigen forlod landet, er på få år slået igennem som en af de mest læste portugisisksprogede forfattere (dansk udgave 2001, desuden oversat til 7 sprog).

Agualusa skriver *rigs-portugisisk*. Kun på et leksikalsk niveau kan man finde eksempler på regionalismer, så som navne på planter og enkelte slangudtryk. Novellerne har regulært plot, og denne omstændighed, sammenholdt med deres sproglige transparens, er formentlig en god del af forklaringen på hans popularitet i Portugal. Det er dog også blevet hævdet, at den skyldes, at Agualusa er påfaldende ukritisk i sin holdning til kolonitiden og tilsvarende kritisk over for sine landsmænd, og denne påstand vil de efterfølgende citater illustrere (men om kritikken er berettiget eller ej, skal her ikke diskuteres).

Agualusa har givet sin novellesamling undertitlen »Historier til at rejse med«, og har herved introduceret en genrebetegnelse, som ligger midt imellem novellen, kronikken og rejseskildringen. Det understøttes af de korte prosastykkers indhold, der netop veksler mellem dagbogsagtige rejseberetninger, kommentarer og ultrakorte noveller, der i øvrigt i flere tilfælde har et skær af magisk realisme over sig.

Tematisk set følger forfatteren den linje, som i flere årtier har domineret angolansk litteratur: problematiseringen af den nationale identitet – såvel den der var, som den der langsomt er ved at spire frem – og af det angolanske samfund, der i al sin hybriditet illustrerer et generelt postkolonialt vilkår. Luanda (en af slavehandlens store udskibningshavne og følgelig beboet af portugisere, afrikanere og brasilianere) var omkring 1900 en af Afrikas mest fremtrædende hovedstæder med en højtrespekteret kreolerlignende elite og et efter datidens forhold rigt kulturliv. Under det portugisiske salazarstyre stagnerede kulturlivet, ikke mindst på grund af censur og manglende uddannelsesmuligheder, og den elite af intellektuelle som faktisk, inspireret af

négritudebevægelsen og neorealismen, udfoldede sig som forfattere, var som tidligere nævnt ekstremt lille og i øvrigt ofte udsat for politisk forfølgelse.

Agualusa søger tydeligvis at fremskrive en angolansk identitet, der *positivt* kan rummes inden for disse rammer, og en identitet, der vel at mærke udmærket lader sig konstituere og udtrykke via det portugisiske sprog.

En sådan holdning kommer kun implicit til udtryk forstået således, at i den blotte anvendelse af et standardportugisisk ligger selve accepten af samme, altså af at dette sprog i dag er et historisk begrundet vilkår, som deles af alle angolanere.

Bevidstheden om, eller snarere følelsen af, at sproget er et dybtliggende, næsten ubevidst lag af identiteten, kommer eksempelvis frem i novellen »Opholdssted«, der foregår tæt ved grænsen mellem Senegal og Guinea-Bissau. Her bemærker jeg-fortælleren:

»Radioen er tændt, en mandsstemme synger. Han synger ikke på portugisisk, men jeg forstår ham alligevel. Hvert af ordene har en svag eftersmag af et andet sprog. De minder om redskaber fra en fjern fortid, vraggods hentet op fra havbunden. Jeg føler, at jeg sanser dem med blodet, ikke med tanken.«¹⁹

Og lidt senere reflekterer jeg²⁰ et over sprogets herkomst:

»Hen over [lyden af fugle og vand] hører jeg igen nogle velkendte ord og andre, som jeg havde glemt i en sådan grad, at jeg end ikke huskede dem i mit hjerte (...) Her har portugiserne været. De efterlod en byggestil, de spredte deres blod og deres uindfriede drømme mellem de høje palmer. Samt dette sprog, der minder mig om, hvem vi engang var (...) Jeg fortsætter mod grænsen ved São Domingos i Guinea-Bissau. Og så er det, jeg ser et skilt i vejkanten, delvist skjult af det høje græs, tæret af tidens tand, af den aggressive fugt, en gammel sorg: – Portugal – 30 km« (SG, p. 45).

Agualusa søger her at løse sproget fra den politisk, kulturelt og socialt undertrykkende samfundsorden, det har været en del af. I det portugisiske sprog indeholdes en kulturarv, der på den ene side vidner om 500 års dominans og undertrykkelse, på den anden om etableringen af en vidtstrakt og langvarig kommunikation mellem det afrikanske, europæiske, asiatiske og sydamerikanske kontinent, en kommunikation og et bånd som er blevet

---

19. José Eduardo Agualusa: *Slørede Grænser*, København 2001 (org. 1998), p. 43 (herefter forkortet SG).

knyttet ved hjælp af sproget, og som fortsat hersker. Det forekommer således ikke at være et tilfælde, at novellerne udspringer sig i hele det lusofone område, foruden de nationer der huser mange portugisiske immigranter, såsom Sydafrika og Tyskland.

Den indre splittelse, som i ovenstående citat kommer frem: hvem var vi engang, som vi ikke længere er?, det postkoloniale samfunds iboende karakteristikum, formuleres her *ikke* fra en sort angolanners synspunkt, men af én der repræsenterer den daværende kolonimagt. Efterkommeren af kolonitidens emigrant føler således i dobbelt forstand den splittelse, som hidrører fra, at to kulturer har været underlagt et perverteret politisk system; det portugisiske diktatur, der netop legitimerede sig med henvisning til sine kolonier. Hvor går grænsen mellem den ene nations og kulturs historie og den andens?, synes Agualusa her at udfordre sin læser til at overveje. Set i det lys, fungerer novellesamlingens titel, *Slørede Grænser*, som en synekdoke, der inkarnerer det postkoloniale vilkårs hybridisme og splittelse, men set i et dobbeltperspektiv.

Denne splittelse løfter Agualusa i andre noveller fra et individuelt til et kollektivt niveau. Til tider i et resigneret og bittert tonefald, som her hvor en indbrudstyv pludselig betror sig til den kvinde, han bestjæler, men uden at vide hvem han egentlig refererer til:

- »– Det her land er heller ikke længere vores – sagde han mens han sænkede stemmen.
- Det er deres land. Gud har forladt os, og verden har glemt os« (SG, p. 57).

Til andre tider afskrives den vestlige civilisation på højst ironisk vis. Om Angola efter opnåelsen af selvstændigheden bemærkes det:

»Afrika – lad os kalde det sådan – begyndte at gøre sig til herre over, hvad der tidligere havde tilhørt det. Man anlagde brønde i haverne. Man tændte bål i parkerne. Græsset gennembrød asfalten, invaderede stierne, murene, gårdhaverne. Kvinder afskallede majs i salonerne. Køleskabene blev brugt til at opbevare sko. Klaverer tjente som udmærkede kaninbure. Generationer af geder voksede op ved at spise sig igennem biblioteker, højtuddannede geder var de, nogle specialister i fransk litteratur, andre i økonomi eller arkitektur« (SG, pp. 81-82).

Således foregår der sideløbende en tematisk og ideologisk dekonstruktion af den koloniale nation og identitet og en konstruktion af et selvstændigt og

kulturelt særegent Angola, hvor de traditionelt uoverstigelige grænser efterhånden er ved at fortone sig og blive afløst af andre.

Slørede grænser er oprindelig et nedsættende udtryk, der i kolonitiden blev brugt om de mennesker, der ikke kendte deres etniske baggrund. Den i de luso-afrikanske kolonier udbredte raceblandingspraksis har medført, at det angolanske folk fremviser alle tænkelige nuancer fra sort over brun til hvid. Denne omstændighed har mange angolanere (haft) et meget uafklaret forhold til, ikke mindst fordi en del af den raceblandede elite levede af at sælge slaver.

Agualusa gør udtrykket positivt ved at løfte det ud af den hidtil negativt definerede sociale kontekst og lader det i stedet betegne en rigdom i form af en vældig indre styrke. I novellen med den sigende titel »Oprindelse er en saga blot« lytter fortæller-jeg'et til en ung piges beretning:

»— Da jeg var barn – fortalte hun mig – kaldte børnene i skolen mig for Slørede Grænser, for på nogle dage lignede jeg en mulat, og på andre vågnede jeg og var hvid. Jeg tror, at det øgenavn har beseglet min skæbne.

Jeg fortalte hende, at visse folkeslag i Afrika tror, at et navn beskytter den enkeltes inderste kerne, både hans fremtid og fortid. Derfor har disse folk både et kendt navn og et hemmeligt et, det virkelige navn, som kun anvendes ved særlige lejligheder. Jeg digtede historien samtidig med, at jeg fortalte den. Jeg sagde, at i de omtalte afrikanske nationer er det værste, der kan ske, at det hemmelige navn bliver kendt. Det er værre end at dø. Måske hed hun virkelig Slørede Grænser og ikke Raquel (hvad betyder egentlig Raquel?), men det var bedre, at det forblev en hemmelighed« (SG, pp. 49-50).

Overhovedet er den klassiske racisme, de traditionelle forestillinger og fordomme om forholdet mellem sort og hvid, under behandling. I »Den stakkels sorte malerinde som var en hvid rigmand«, berettes om en hvid maler, der i desperation over altid at blive ignoreret af kritikerne lader sine billeder udstille under foregivende af, at de er malet af en sort, fattig tjene-stepige.

»Samtlige landets anmeldere roste den stakkels, sorte rengøringskones talent, idet de i hendes arbejder klart kunne se umiskendelige indikationer på race og levevilkår, men først og fremmest på den nye *regnbuevej*, som sydafrikansk kunst var slået ind på. Og feministerne var ved at dåne af glæde« (SG, p. 30).

Ved novellens slutning er novellens jeg-fortæller ude at spise med en gruppe afrikanske bekendte. Da viser det sig, at ikke en eneste i selskabet er sort, og at swahili fungerer som lingua franca, endskønt ingen tanzanianere er til stede. Globalisering er ikke forbeholdt den 1. verden; »Afrika er i sandhed ikke, hvad det har været« (SG, p. 32), konstaterer fortælleren nøgternt.

Samme konstatering kan også siges at være en slags motto for novellesamlingens anden del, »Nye Grænser«: I den afgjort politisk ukorrekte »Sorte ved ikke, hvordan man spiser hummer« er den sorte amerikaner Jimmy taget til Angola for at opspore sine rødder. Han ankommer til sine ligeledes sorte venners hjem, hvor vagten her melder hans ankomst:

»I samme øjeblik bankede vagten på døren: – Udenfor stod der en sort, der talte udenlandsk og spurgte efter senhor Café.

– Det er dig, der er sort –, rettede Café ham. – Herren, du taler om, er amerikaner.«

[Senere ankommer en hvid ven af familien]:

»Jimmy kiggede mistænkeligt på gæsten. Hvad bestilte en hvid her i dette hus? Aldemiro gættede vennens tanker:

– José Bento er hvid, men han er indfødt hvid. Han er angolaner.

– Nemlig – bekræftede José Bento, som om han undskyldte, hvad der var en kendsgerning, – jeg er angolaner« (SG, p. 68).

Også her formår Agualusa effektivt at polemisere over vante forventninger om forholdet mellem race og nationalitet. Ikke når han lader de laveste i hierarkiet være sorte, men derimod når retten til *angolanitet* ikke er en selvfølge for hvide. Og i samme novelle sætter han racesammenholdet på en særdeles hård prøve, da han i en alt efter perspektivet ualmindelig morsom eller spydig passage lader den velhavende angolaner Café folde sig ud:

»– Slaveriet splittede familierne – sagde Jimmy alvorligt – hvem ved, om vi ikke er fætre. Måske har vi samme oldefar.

Café begyndte at tabe tålmodigheden.

– Sådan en gang ævl. I min familie har vi gået i sko i over tohundrede år. Det var min onkel, der sendte ham fyrens oldefar til en sukkerplantage på den anden side af havet.

Aldemiro oversatte hurtigt, i frygt for at Café i sin irritation skulle bestemme sig til at forklare sig nærmere.

– Carlinhos siger, at du i dén grad ligner en luandenser. Du kunne sagtens være angolaner.

Nok brød Caf sig ikke om at tale engelsk, men han forstod næsten alt.
– Angolaner, den spytlikker, hvad fanden siger du? Op i røven!« (SG, pp. 67-68).

De etablerede grænser ændrer sig, de nedbrydes og sløres og erstattes af andre. Afrika og afrikansk selvforståelse er ikke længere, hvad den har været.

Mia Couto er fra Mozambiques næststørste by Beira. Han er uddannet biolog, har arbejdet som journalist og skrevet digt- og novellesamlinger, inden han i 1992 fik sit gennembrud som romanforfatter med *Søvnøgængerland* (dansk oversættelse 2000, desuden oversat til 10 sprog). Denne udgivelse markerer efter mange kritikeres mening en milepæl i mozambikansk litteratur, både set i et æstetisk-litterært og i et sprogligt-ideologisk perspektiv. Med det sidste refererer jeg til, at i modsætning til Agualusa, hvis nationale dagsorden ikke involverer sprogtransformations-overvejelser, er Mia Couto en forfatter, der betragter sin litteratur som et bidrag til den nationale kulturarv i almindelighed og den sproglige arv i særdeleshed. Det har han givet udtryk for i interviews, og det reflekteres tydeligt i hans forfatterskab.

For Couto repræsenterer sproget en moralsk, etisk og æstetisk værdi i form af et kollektivt depot af nedarvede erfaringer. Indtil den skriftlige literaturs ankomst til Afrika (først medbragt af araberne og dernæst af europæerne) fandt dette reservoir af erfaringer sin kondenserede udtryksform i myten og fortællingen, der fra generation til generation blev mundtligt overleveret. Sproget udgør således en mediator, der både fungerer synkront og diakront og hermed er en helt afgørende vehikel for opbygningen af enkeltindividets og kollektivets identitet.

Søvnøgængerland er opbygget som en række små sammenhængende historier, der hver for sig udgør et afsluttet forløb. Som rammefortælling har Couto valgt et aktuelt og genkendeligt scenarium, nemlig det krigshærgede Mozambique, hvor en dreng og en gammel mand mødes og knytter venskab. I en udbrændt bus finder de en stak breve skrevet af en afdød landsmand og via oplæsningen af dem, der som nævnt tilsammen tegner et kronologisk forløb, men også kan læses enkeltvis, bekræftes de værdier og den kultur, som krigen nok har hærget, men som via den blotte (sproglige) genkaldelse kan vækkes til live igen. Den afdødes breve fortæller om den rejse, han selv foretog på tværs af Mozambique, en rejse der i metaforisk og bogstavelig forstand udgjorde en søgen efter egen identitet. Ved rejsens ophør – og det sted, hvor også drengen og den gamle starter *deres* søgen – når den rejsende sit mål/fuldbyrder sin identitet. Han dør kort efter, men overgiver sin arv, beretningen om sit eget liv, til efterkommerne, de to venner.

Mia Couto har fortalt, at den lokale matimami-stammes mundtlige overleveringer med deres cirkulære struktur har inspireret ham, og i *Søvngængerland* spiller han, som det tydeligt fremgår, dette princip op mod et kronologisk fremadskridende ditto. Rytmen fra matimami-folkets sprog kan desuden genfindes i den megen dialog, denne rytme er imidlertid vanskelig identificerbar for en ikke-indfødt læser.

Arven fra myten gennemsyrrer bogens univers og udkrystalliserer en klar stillingtagen i forhold til den didaktiske og moraliserende dimension, som traditionelt har præget afrikansk litteratur. I Coutos roman er profetiers opfyldelse bundet til det talte sprog, og fortidens praksisser fungerer normgivende i etisk, moralsk og kulturel forstand. Personernes magiske kræfter udfoldes til stadighed, ofte netop i form af evnen til at fremsige profetier.

Kindzu, dagbogsskribenten, hvis værk tilfalder rammefortællingens hovedpersoner, ønsker at blive *naparama*-kriger, hvilket er betegnelsen for de krigere, som tidligere kæmpede mod de væbnede portugisiske styrker under en medicinmands beskyttelse.

I et indledende kapitel beretter Kindzu, hvordan hans far i en drøm forudser en meget vigtig begivenhed. Det er moderen, der kalder børnene sammen:

»— Kom, Far har haft en drøm!

Og så stimlede vi sammen, hver og én, for at lytte til de sandheder, der var blevet ham åbenbaret. Taïmo modtog nyheder om fremtiden via forfædrene (...) Denne gang havde den gamle [faderen Taïmo] taget slips på og han var iført jakkesæt og sko med såler. Hans stemme løb ikke af sporet eller talte i vildelse. Den forudsagde en begivenhed: Landets Uafhængighed.«²⁰

Senere beskriver han i en makaber, men også meget morsom scene, hvordan faderen drømmer, at lillebroren skal dø i krigen for selvstændighed. Dog har han fundet en løsning, der kan redde hans liv. Juni, som drengen er opkaldt (efter den uafhængighedsdag, som endnu ikke er indtrådt), skal fremover bo i hønehuset:

»Knægten skulle forvandle sig på sjæl og legeme så han lignede en høne. Når banditterne så kom, ville de ikke tage ham med. (...) Min far indrettede et sted til ham i hønehuset. Om morgenen ved solopgang lærte han drengen at gale som en hane. Det tog ham et stykke tid at omstille stemmen. Men efter mange af disse tidlige morgener kunne min bror Junhito

---

20. Mia Couto: *Søvngængerland*, København 2000 (org. 1992), p. 14 (herefter forkortet SL).

frembringe det perfekte kykeliky, indhyllet i en sæk fjer, som min mor havde syet til ham« (*SL*, pp. 17-18).

Som en allegori over den mozambikanske nations historie forsvinder Juni dernæst sporløst, og alle regner med, at han er død, indtil han i den afsluttende del af bogen faktisk dukker op igen.

Søvnægengerland – titlen refererer til omtalte matimami-stammes tro på søvnens og drømmens magiske kraft – indeholder en mængde bantuord og -udtryk. Nye verber og substantiver er dannet, et enkelt eksempel kunne være det symbolsk ladede kvindenavn *Farida*, der er skabt af det portugisiske hankønsord *ferido*: 'sår', men sat i hunkøn. Og syntaksen sprænger den portugisiske norm, men lægger sig til gengæld op ad den langt mere fleksible brasilianske norm, der som tidligere nævnt har distanceret sig meget fra sit ophav. Mia Coutos sprogtransformationer giver stemme til hverdagskulturen, afspejler den almindelige dagligdags dialog, og giver hermed et bud på en *mozambikanisering* af det portugisiske sprog. Denne ganske væsentlige dimension af romanens projekt er af gode grunde i vid udstrækning gået tabt i oversættelsen, men kompenseres dog derved, at forfatteren på det tematiske plan løbende ekspliciterer, hvilken altoverskyggende rolle sproget spiller for et folk.

I en samtale mellem Kindzu og hans (afdøde) far, spørger faderen til sønnens skriblerier:

- »– Hvad skal du bruge det der hefte til, hvad skriver du?
- Jeg ved det ikke, Far, jeg skriver bare ned hvad jeg drømmer.
- Er der nogen der skal læse det?
- Måske.
- Det er en god ting: at lære folk at drømme« (*SL*, p. 215).

Overhovedet fungerer drømmen som en gennemgående metafor for den overlevelse og skaberkraft, der er bundet til sproget. Her er det den gamle Taimo som udbryder:

»Det er vel nok et held at du kan læse (...) Havde det ikke været for disse læseoplevelser, ville de være dømt til ensomhed. Nu rejser deres drømme på bogstaverne i disse skrifter« (*SL*, p. 163).

Og med næsten bibelske undertoner beretter romanens allersidste ord, at: »Kindzus hefter spredes i vinden, som ikke kommer fra luften, men fra jorden selv (...). Ét for ét bliver bogstaverne til sandskorn, og snart vil alt hvad jeg har skrevet, være forvandlet til sider af jord« (*SL*, p. 240).

Sløres grænserne?

At vurdere sprogspørgsmålet i det lusofone Afrika ved at henvise til to værker, der er skrevet af forfattere med portugisisksproglig baggrund, er, udover at være overilet, en tvetydig affære – men ikke desto mindre meget betegnende for de ganske mange paradokser, som problemfeltet indeholder. Det ville indlysende både være diskriminerende og udtryk for en essentialistisk tankegang ikke at anerkende Agualusa og Couto som henholdsvis angolansk og mozambikansk forfatter. Om de også er repræsentative, som jeg indledningsvist skrev, kan imidlertid diskuteres.

Deres kulturpolitiske dagsordener og valg af sproglige strategier er radikalt forskellige; den ene vælger en gennemført naturaliserings-strategi, den anden er aldeles uden en sådan. Og forskellen gælder også deres tematiske fokus. Agualusa retter sit blik mod den moderne, hybride postkoloniale nation, hvor identitetens rolle og adfærd ikke længere determineres af race, etnicitet og sprog. Mia Coutos interesse er det 'oprindelige' Mozambique, myterne og stammekulturerne, hvis sprog og mundtlige fortælletradition på organisk vis blandes med det portugisiske og skaber en ny syntese.

Men hvad der forener dem er, at de ikke binder en specifik ideologisk dagsorden til brugen af det portugisiske sprog, men lader det indgå i dannelsen af deres unge nationers selvforståelse – og det er disse træk tilsammen, der, efter min vurdering, gør, at de repræsenterer en række forfatter-skaber i, men også uden for, de nævnte nationer.

Det lusofone Afrika taler portugisisk og har, groft sagt, aldrig overvejet andet. Havde eliten ikke været så kvantitativt begrænset og i så høj grad skolet uden for Afrika, som tilfældet var, er det tvivlsomt, om historien havde udviklet sig på denne måde. Retrospektivt set viser den i tilfældet Mozambique en regering, der visionært indså, at portugisisk ikke for stedse behøvede at virke undertrykkende, men som forblændet af ideologiske idealer lod målet bestemme midlerne, det vil sige forbød brugen af alle andre sprog. I dag er denne situation heldigvis ved så småt at ændres til fordel for et ideal om flersproglighed.

Og hvad angår det portugisiske sprogs status vurderer den mozambikanske sociolingvist Armando Jorge Lopes at:

»The alterations to the Portuguese language reveal a logic that goes well beyond the linguistic domain, and translate a different worldview and lifestyle. The Mozambicans are in the process of transcending their role as simply users of the Portuguese language and assuming a status in which they are co-producers of this means of expression.«²¹

Den luso-afrikanske historie illustrerer hermed flere aspekter af sprogspørgsmålet: For det første viser den, at advarslen mod en *psykologisk-sproglig* neo-kolonialisme dækker over en ideologisk stillingtagen og en i bedste fald ubegrundet frygt, i værste fald patroniserende holdning, som eksempelvis historikeren David Birmingham gav udtryk for, her i en udgivelse fra 1992, hvor han noterede, »at the first and most important continuity of neo-colonialism [in Angola and Mozambique] is the continuation of language, with all the psychological consequences which that entails.«²² Der må således skelnes mellem de traumer, det giver at blive frarøvet muligheden for at udtrykke sig på sit modersmål, og de psykologiske effekter, det har at anvende kolonimagts sprog. Verdensanskuelse determineres ikke af sprog, men af måden sproget bruges på – hvorfor vi også har set en lang række forfattere gøre, hvad, på den ene side, en afrikansk forfatter som Chinua Achebe opfordrede til og, på den anden side, de postkoloniale studier i stigende grad har konstateret foregår: de har *approprieret* den gamle kolonimagts sprog.

»[W]hereas many theories of (...) imperial power tend to see the position of the 'powerless' colonial subject as one of almost passive victimage, it is clear that individuals are almost always able to operate within the framework of the dominant discourse to their own advantage. They do this by acquiring the cultural capital the colonizing power presents to them as dominant.«²³

Spørgsmålet er så, under hvilke betingelser og i hvilket omfang befolkningen opnår den af Ashcroft omtalte kulturelle kapital. Her er vi tilbage ved den bredere socio-politiske kontekst, som sprogspørgsmålet udfolder sig i, og dermed ved en række problemer, der især gør sig gældende i løbet af den proces, under hvilken en hel befolkning skal lære og/eller appropriere et sprog.

Set i det store flertal af de sorte luso-afrikaneres perspektiv udgør det en kilde til voldsom frustration, at de portugisiske emigranter/kolonisters efterkommere alt andet lige har langt lettere adgang til uddannelse, job og indflydelse, end de selv har. Mia Couto og José Eduardo Agualusa udgør ingen undtagelser fra denne regel og må jævnlige høre kraftige hentydninger

---

21. Armando Jorge Lopes: »The Language Situation in Mozambique«, in *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, vol. 19, 5&6 (1998), p. 475.

22. David Birmingham: *Frontline Nationalism in Angola & Mozambique*, Trenton, N.J., 1992, p. 109.

23. Bill Ashcroft: *Post-colonial Transformation*, London/New York 2001, p. 42.

til, at de er kommet for let til deres succes. Men problemet er synligt inden for alle sektorer og kan ikke undervurderes, da det i løbet af kort tid skaber dybe klasseskel og modsætningsforhold sorte og hvide indfødte imellem.

Et andet aspekt af denne kontekst relaterer sig til den gamle kolonimagts holdning og deltagelse i processen. At valget af sprog i eks-kolonierne har betydelig geo-politisk interesse for Portugal har man på forskellig vis kunnet notere. Mest synligt i forbindelse med de anselige investeringer portugiserne for tiden foretager i Østtimor – hvor man for ganske nylig (efter 24 års indonesisk okkupation) har bestemt sig til at gøre portugisisk til officielt sprog. Et andet eksempel gælder Mozambique, der i 1998 (som en slags tak fra ANC) blev tilbudt og takkede ja til medlemskab af Commonwealth. Ville man nu svigte det portugisiske sprog, spurgte kontinentalportugiserne. Det ville man ikke. Portugisisk forblev officielt sprog, uanset påvirkningen fra de omkringliggende engelsktalende lande. Men under portugisernes bekymring lurede frygten for det engelske sprogs hegemoni i en stadig mere globaliseret verden og hermed frygten for tab af indflydelse i den gamle koloni. Endelig, som et sidste eksempel på, hvor vigtig den sproglige indflydelse er, kan nævnes anvendelsen af lusofonibegrebet, der, jævnfør frankofonibegrebet, fra portugisisk side benyttes som et egalitært og pluralistisk begreb, men som af ikke-portugisere er blevet kritiseret for at være et postulat og for at dække over en normsættende og hierarkisk defineret praksis.²⁴

Grænser sløres, men spændinger forbliver, og en tung del af arven fra kolonitiden udmønter sig blandt andet på et kollektivt niveau i de her skitserede problemstillinger og på et personligt niveau i en indre splittelse, der, som det bliver tematiseret i både Agualusas og Coutos prosa, opleves af begge parter – om end på ganske forskellig vis.

Dét er utvivlsomt en medvirkende årsag til, at de to omtaler hinanden som nære forfatterkollegaer. En anden grund er formodentlig, at de gensidigt opfatter hinanden som grænsenedbrydende forfattere, der, selv om de bruger forskellige strategier, ønsker at bidrage til opbygningen af et pluralistisk, åbent og multiracialt lusofont Afrika. At den enes sprog er langt mere regionalt/etnisk markeret end den andens, ændrer ikke på dette forhold, og det kan formentlig ses som et signal om, at også modsætningen mellem at være regional og universel er under opløsning.

En konklusion på denne i sandhed mangefacetterede problematik kunne hermed være, at valg af sprog i stigende grad er knyttet til personlig, kunstnerisk selvforståelse²⁵. Valg af sprog har imidlertid altid *konsekvenser* på det kulturpolitiske og magtpolitiske niveau, og det er her tilstrækkeligt at erindre om, i hvilken grad den europæiske litterære kanon dominerer – langt

---

24. Jævnfør Lisbeth Verstraete Hansens artikel i dette nummer af *K&K*.

uden for Europas grænser. Citatet af Thiong'o minder os derfor om et uomgængeligt faktum: at den skriftlige afrikanske litteraturhistorie uløseligt er knyttet sammen med den europæiske kolonihistorie og med alt, hvad den bragte med sig i kølvandet.

---

25. Jvf. Mia Couto, der for nylig udtalte, at »han ønsker for sit modersmål, at det falder fra hinanden, at det transformerer sig til en krop, der ikke udsteder ordrer om struktur eller regler, at dets grammatik besvimer, og at det herved taber enhver mening«. Men samtidig understreger han, at hans »projekt er den kreative digters«, Mia Couto: *Luso-Afonias – A Lusofonia entre Viagens e Crimes*, Maputo 2002, p. 8 (min oversættelse).

